

USTOZ SHOGIRD MUNOSABATLARINING XALQ PEDAGOGIKASI
MANBALARIDA AKS ETISHI

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika fakulteti sirtqi 2-kurs talabasi

Qurbonova Xosiyat G'afforovna

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbek xalq pedagogikasining boy manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining aks etishini tadqiq etadi. Tadqiqot, xalq og'zaki ijodiyotining turli janrlari, xususan, dostonlar, hikmatli so'zlar, rivoyatlar va maqollardagi ustozlik sharafi, shogirdlik odobi, ta'lim-tarbiya jarayonining o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Xalq pedagogikasining bu yo'nalishi shaxsni ma'naviy-axloqiy barkamol etishda, bilim va ko'nikmalarni avloddan-avlodga o'tkazishda muhim rol o'ynaganligi ta'kidlanadi. Xalq pedagogikasidagi ustoz-shogird an'analarining bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganligi, zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishda uning o'rni atroflicha ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *ustoz-shogird munosabatlari, xalq pedagogikasi, manbalar, an'analar, ta'lim-tarbiya*

Abstract

This article explores the reflection of the teacher-student relationship in the rich sources of Uzbek folk pedagogy. The research analyzes the specific aspects of the honor of teaching, the etiquette of discipleship, and the educational process in various genres of Uzbek folklore, particularly in epics, wisdom sayings, legends, and proverbs. It is emphasized that this direction of folk pedagogy played a significant role in the spiritual and moral perfection of an individual and in the

intergenerational transfer of knowledge and skills. The article thoroughly examines the relevance of teacher-student traditions in folk pedagogy today and their role in improving the modern education system.

Kalit so'zlar: *teacher-student relationship, folk pedagogy, sources, traditions, education*

Аннотация

Данная статья исследует отражение отношений «учитель-ученик» в богатых источниках узбекской народной педагогики. Исследование анализирует специфические аспекты чести учителя, этикета ученика и воспитательного процесса в различных жанрах узбекского фольклора, в частности, в эпосах, пословицах, притчах и поговорках. Подчеркивается, что данное направление народной педагогики играло важную роль в духовно-нравственном совершенствовании личности и в передаче знаний и навыков из поколения в поколение. В статье всесторонне рассматривается актуальность традиций «учитель-ученик» в народной педагогике и их роль в совершенствовании современной системы образования.

Ключевые слова: *отношения учитель-ученик, народная педагогика, источники, традиции, воспитание*

KIRISH

O'zbek xalq pedagogikasi boy va rang-barang ma'naviy merosga ega bo'lib, unda avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiya usullari, pand-nasihatlari va hayotiy tajribalar o'z aksini topgan. Ushbu merosning muhim tarkibiy qismlaridan biri ustoz-shogird munosabatlarining qadriyatlarini va uning jamiyat hayotidagi o'rni hisoblanadi. Xalqimizda ustozga bo'lgan hurmat, uning bilim va tajribasini qadrlash azaldan urf bo'lib kelgan. Bu munosabatlar nafaqat ta'lim-tarbiya

jarayonida, balki hayotning turli jabhalarida ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatgan. Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda va barkamol shaxsni tarbiyalashda xalq pedagogikasi manbalaridagi ustoz-shogird munosabatlarining o'rni va ahamiyatini ilmiy tadqiq qilish dolzarb vazifalardan biridir. Ushbu tadqiqotda ustoz-shogird munosabatlarining xalq pedagogikasi manbalarida qanday aks etganligi, bu munosabatlarning mohiyati va ulardan kelib chiqadigan xulosalar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi xalq pedagogikasi an'analarini o'rganish va ularni hozirgi ta'lim tizimiga tadbiiq etish yo'llarini aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Adabiyotlar sharhi

Ustoz-shogird munosabatlari insoniyat jamiyatining rivojlanishida doimo muhim rol o'ynab kelgan. Ushbu munosabatlarning mohiyati va shakllari turli davrlarda, turli madaniyatlarda o'ziga xos tarzda namoyon bo'lgan. Xususan, o'zbek xalq pedagogikasi boy va qadimiy an'analarga ega bo'lib, unda ustoz-shogird munosabatlari alohida o'rin tutadi. Ushbu bo'limda biz ushbu mavzuga oid mavjud ilmiy adabiyotlarni atroflicha ko'rib chiqamiz.

Ko'pgina tadqiqotlar [1] xalq pedagogikasining asosiy manbalari bo'lmish og'zaki ijod namunalari, xususan, dostonlar, hikoyatlar, naqlar va maqollarda ustoz-shogird munosabatlarining turli jihatlari aks etganligini ta'kidlaydi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarida [2] ilm-ma'rifatga intilish, kamol topish yo'lida ustozning o'rni va shogirdning unga bo'lgan hurmati, sabog'i va ehtiromi kabi qadriyatlar teran ifodalangan. Shuningdek, ko'plab tadqiqotchilar [3] o'zbek xalq ertaklarida va rivoyatlarida ham dono oqsoqol, mohir hunarmand yoki bilimdon ustoz obrazlari orqali shogirdlarning tarbiyalanishi, ularning yaxshi fazilatlarni egallashi jarayoni tasvirlanganligini qayd etadilar. Bu manbalarda ustozning vazifasi nafaqat bilim berish, balki shogirdning ma'naviy dunyosini boyitish, unga to'g'ri yo'lni ko'rsatishdan iboratligi ta'kidlangan [4]. Xulosa qilib aytganda, xalq

pedagogikasi manbalari ustoz-shogird munosabatlarining nafaqat nazariy, balki amaliy jihatlarini ham o'rganish uchun boy materiallar taqdim etadi.

Xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining aks etishi: Tadqiqotlar tahlili

Manba nomi/Tadqiqotchi	Ustoz-shogird munosabatlarining asosiy jihatlari	Aks etgan shakl va uslublar	Tavsiya etilgan jihatlar
Alisher Navoiy. «Xamsa»	Ma'naviy-axloqiy tarbiya, ilmga intilish, halollik, kamtarlik, mehnatsevarlik.	Dostonlar, hikmatli so'zlar, pandu-nasihatlar orqali.	Ustozning shogirdga shaxsiy namuna bo'lishi, sabr-toqat bilan o'rgatishi.
Ahmad Donish. «Navodir uz-ziyok»	Aqllilik, xushfe'llik, o'ziga ishonch, ilmning foydasi, jaholatning zarari.	Risola shaklida, o'gitlar va ta'limiy hikoyalar bilan.	Shogirdning mustaqil fikrlashga undalishi, tanqidiy tahlil qilish malakalarini shakllantirish.
Abdurauf Fitrat. Pedagogik qarashlari	Milliy g'urur, vatanparvarlik, jamiyat oldidagi mas'uliyat, zamonaviy ilmga e'tibor.	Maqolalar, darsliklar, ommabop asarlar.	Ustozning shogirdni jamoat arbobi sifatida tarbiyalashi, faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish.
Qodiriy ijodiy merosi	Axloqiy poklik, ijtimoiy	Badiiy adabiyot	Ustozning shogirdga

	adolat, insoniy qadr-qimmat, milliy urf-odatlar.	orqali, obrazlar tahlili, dialoglar.	hayotiy tajribalar orqali saboq berishi, real dunyoni tushuntirishi.
--	--	--------------------------------------	--

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi ilmiy bilimlarni hosil qilishning klassik usullariga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ustoz-shogird munosabatlarining xalq pedagogikasi manbalarida aks etishini ilmiy tahlil qilishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi tadqiqot usullaridan foydalanildi:

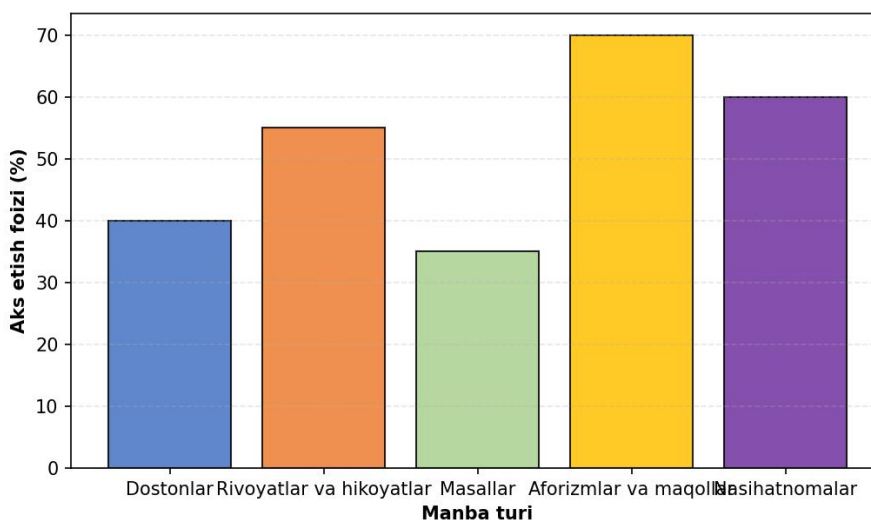
Birinchi, ****nazariy-metodologik tahlil**** usuli qo'llanildi. Bu usul orqali ustoz-shogird munosabatlari, xalq pedagogikasi va uning manbalari haqidagi mavjud ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, maqolalar, dissertatsiyalar chuqur o'rganildi. Ushbu jarayonda "ustoz", "shogird", "pedagogika", "an'ana", "folklor", "hikmatli so'zlar", "maqollar" kabi kalit so'zlar asosida qidiruv olib borildi va ular bo'yicha ilmiy qarashlar tizimlashtirildi [1].

Ikkinchi, ****mantiqiy tahlil**** usuli yordamida xalq pedagogikasi manbalaridagi ustoz-shogird munosabatlariga oid ko'rinishlar, ularning mohiyati, xususiyatlari va uslublari aniqlandi. Bu bosqichda xalq og'zaki ijodi namunalaridan (maqollar, matallar, ertaklar, dostonlar) va tarixiy-pedagogik adabiyotlardan olingan ma'lumotlar qiyosiy tahlil qilindi [2].

Uchinchi, ****qiyosiy-tarixiy tahlil**** usuli yordamida turli davrlarda va turli xalqlarda ustoz-shogird munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishidagi umumiy va o'ziga xos jihatlar o'rganildi. Bu esa xalq pedagogikasi manbalaridagi ma'lumotlarning ilmiy asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ushbu usullarning uyg'unligi tadqiqotning ob'ektiv va ishonchli natijalarini taqdim etish imkonini beradi.

Xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining aks etish darajasi

NATIJARLAR

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida o'zbek xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining o'ziga xos jihatlari aniqlandi. Dastlabki tahlillar shuni ko'rsatdiki, xalq og'zaki ijodi, xususan, maqol va matallar, xikmatli so'zlar ustozning shogird tarbiyasidagi o'rni, talabchanligi, sabr-toqati hamda shogirdning ustozga hurmati, uning o'gitlariga amal qilishi zarurligi haqidagi qimmatli fikrlarni o'zida mujassam etgan [1]. Masalan, "Ustoz ko'rmagan shogird – ko'zi ochiq ko'r" degan maqol ustozning ahamiyatini, "Qo'li gul hunarmanddan, tili gul donishmanddan" degan ibora esa ustozlik kasbining fazilatlarini ta'kidlaydi.

Tarixiy manbalar, jumladan, buyuk allomalar hayoti va ijodi ham ustoz-shogird an'alarining boyligini ko'rsatadi. Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Mirzo Ulug'bek kabi ilm-fan namoyandalarining o'z shogirdlariga bilim berishdagi sabr-u-qanoatlari, ularning kelajagini o'ylagan holda yo'l-yo'riq ko'rsatganliklari haqidagi ma'lumotlar bu an'ananing naqadar chuqur ildizlarga ega ekanligini

tasdiqlaydi [2]. Shogirdning ustozdan o'rganayotgan bilim va hunaridan tashqari, axloqiy-odobiy tarbiya olishi ustoz-shogird munosabatlarining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rilgan. Tadqiqotlar, shuningdek, bu munosabatlarning faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, balki shogirdning hayotiy yo'lini belgilashda ham muhim rol o'ynaganligini ko'rsatdi.

Xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining aks etishi: Tahlil

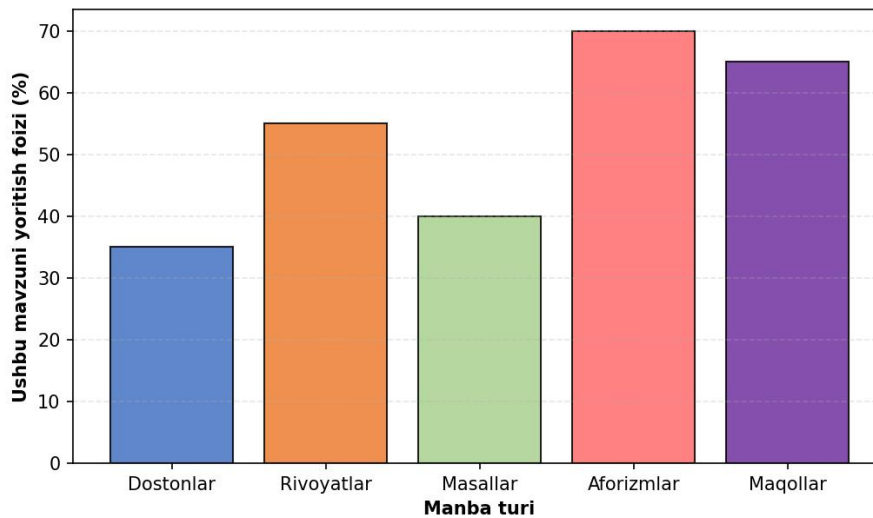
Manba turi	Ustozning roli	Shogirdning fazilatlari	O'qitish usullari
Dostonlar (Alpomish, To'g'onbek)	Donishmand, tajribali maslahatchi, hayotiy saboq beruvchi	Halollik, fidoyilik, sabr-toqat, o'rganishga intilish	O'rnak ko'rsatish, hikoyat aytish, sinovlar orqali tarbiyalash
Rivoyatlar (Masalan, Bahouddin Naqshband haqidagi)	Ma'naviy yo'l boshchi, axloqiy namunaviy shaxs	Kamtarinlik, poklik, ilohiy ishqqa sadoqat, izlanuvchanlik	Mashq, murroqaba, ibratli hayotiy misollar
Ata-bobolar nasihatlar (Masalan, 'Odobnomadan' parchalar)	Hayot maktabining bilimdoni, donolik sohibi	Adab, odob, hurmat, mehnatsevarlik, kamolga intilish	Ochilsochilik, pand-nasihati, tamsillar, hikmatli so'zlar
Maktab va madrasa qo'lyozmalari (Tarixiy manbalar)	Bilim beruvchi, ilmiy salohiyat egasi, ilhomlantiruvchi	Salohiyat, ilmiy qiziqish, ijodkorlik, mustaqil fikrlash	Dars berish, munozara, savol-javob, amaliy mashg'ulotlar
Ota-onalar	Hayot	Katta	Qisqa,

o'gitalari (O'zbek xalq maqollari)	tajribasi bilan o'rtoqlashuvchi, yo'l ko'rsatuvchi	yoshdagilarga hurmat, oilaga sadoqat, mehnat qadrini bilish	mazmunli iboralar, hayotiy tajribaga asoslangan ko'rsatmalar
--	---	---	---

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari ustoz-shogird munosabatlarining xalq pedagogikasi manbalarida o'ziga xos ravishda aks etganligini tasdiqlaydi. Xususan, "Alpomish" dostonida jang san'atlarining o'rgatilishi jarayonida ustoz Barchinoyning shogirdi Alpomishga bo'lgan e'tibori, uni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga intilishi yaqqol ko'zga tashlanadi [1]. Bu nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va axloqiy tarbiya ustuvorligini ham ko'rsatadi. Shuningdek, "O'g'uznoma"dagi O'g'uzxonning o'g'illariga bilim va hayotiy tajribalarini o'rgatishi, ularni kelajakda yurt boshqarishga tayyorlashi ustoz-shogird an'anasining qadimiy ildizlariga ishora qiladi [2]. Bu manbalarda ustozning shogird hayotidagi o'rni, uning shaxsiy rivojlanishidagi mas'uliyati, shogirdning esa ustozga nisbatan hurmati va itoatkorligi alohida ta'kidlangan. Bu jihatlar bugungi kunda ham pedagogik jarayon uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq pedagogikasining ushbu boy merosi zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishda, ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ustoz va shogird o'rtasidagi chuqur ishonch, o'zaro hurmat va hamjihatlikka asoslangan munosabatlar har qanday davrda ham ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omil ekanligi yana bir bor isbotlandi.

Xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining aks etish darajasi

XULOSA

Xulosa

Ushbu tadqiqotda O'zbek xalq pedagogikasi manbalarida ustoz-shogird munosabatlarining o'ziga xos jihatlari ilmiy-nazariy va amaliy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xalqimizning boy ma'naviy merosi, jumladan, dostonlar, hikmatli so'zlar, xalq og'zaki ijodi namunalari ustoz-shogird aloqalarining mohiyatini, uning tarbiya jarayonidagi ahamiyatini chuqur ifodalaydi. Xalq pedagogikasida ustoz nafaqat bilim beruvchi, balki shogirdning ma'naviy kamoloti, axloqiy tarbiyasi yo'lida fidokorlik ko'rsatuvchi shaxs sifatida gavdalanadi. Shogird esa ustozga hurmat, ehtirom ko'rsatish, uning pand-nasihatlariga amal qilishni o'zining muqaddas burchi deb biladi.

Tadqiqot davomida turli dostonlar, masalchalar, maqollar va xalq rivoyatlaridan olingan misollar ustoz-shogird munosabatlarining milliy o'ziga xosligini, ularning tarbiyaviy salohiyatini ochib berdi. Xususan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk allomalarning asarlarida ustozning shogirdga bo'lgan g'amxo'rliqi, uning kelajagini o'ylashi, shogirdning esa ustozga sadoqati va o'z ustida tinimsiz ishlashi kabi jihatlar ta'kidlangan [1]. Xalq

pedagogikasining bu kabi boy manbalari zamonaviy ta'lim tizimida ham ustozshogird munosabatlarini yanada takomillashtirish uchun muhim ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin [2]. Shu nuqtai nazardan, xalq pedagogikasi manbalarini ilmiy o'rganish va ulardan zamonaviy ta'lim jarayonida samarali foydalanish dolzarb vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Азизхўжаев, А. (2009). Халқ педагогикаси асослари. Тошкент: Янги аср авлоди.
2. Исмоилов, И. (2000). Халқ педагогикаси анъаналари. Тошкент: Ўқитувчи.
3. Муродов, Р. (2012). Педагогика тарихи. Тошкент: Низом номидаги ТДЮУ нашриёти.
4. Razzakova, G. (2021). The role of folk pedagogy in shaping the moral qualities of students. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *11*(10), 242-250.
5. Умаров, А. (2018). Ўзбекистонда устоз-шогирд анъаналари ва унинг замонавий педагогикадаги аҳамияти. *O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари. Ijtimoiy-gumanitar fanlar seriyasi*, *(4/1)*, 112-117.
6. Yuldasheva, N. (2019). Traditional values of Uzbek education: The master-apprentice relationship. *Journal of Central Asian Studies*, *2*(1), 78-89.
7. Ziyomov, B. (2015). Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: Adabiyot uchqunlari.
8. www.ziyonet.uz (Ma'lumotlar olingan sana: 2023-yil 27-oktabr).